

„Auschwitzból hazatért csinos, középkori nő,
főbérleti lakással rendelkező, férjhez menne.”
„Izraelita” házassági hirdetések a két világháború
között és a vészkorszak után¹

A zsidóság körében a párválasztásnak és házasságközvetítésnek számos módja létezett, például családok között előre elrendezett módon vagy házasságközvetítő (*sádcán*) révén.² Ezek közé tartoztak a házassági hirdetések is, melyek először csak az 1910-es években jelentek meg a magyar sajtóban, és az első világháború után nőtt meg jelentősen a számuk.³ Ez a tendencia az autoriter és zsidóellenes Horthy-korszakban is folytatódott, egészen a végzetes 1944-es évig. A vészkorszak tragédiáját követően a magyar zsidóság az okozott demográfiai katasztrófából lassan tudott talpra állni. Ennek egyik első jele éppen a háború után kötött házasságok kiemelkedő számában figyelhető meg.⁴ E nagyfokú házassági szándék a háború utáni sajtón is

1 Jelen tanulmány *A kibeszélhetetlen számbavétele: társadalmi diskurzusok a holokausztról (1945–1948)* című PhD-disszertáció ötödik fejezetének átdolgozott, bővített változata.

2 Koerner, András. *How They Lived Vol. 2.: The Everyday Lives of Hungarian Jews, 1867–1940: Family, Religious, and Social Life, Learning, Military Life, Vacationing, Sports, Charity*, Budapest: Central European University Press, 2016. 39. <https://doi.org/10.1515/9789633861486>

3 A hirdetési bevételek fontos szerepet játszottak a 19. század közepétől Nyugaton létrejövő modern, üzleti alapú sajtó működésében. Magyarországon a sajtóhirdetési piac ezt a fejlettségi szintet csak a századfordulóra nyerte el. Ezzel együtt a házassági hirdetések piaca is csak a századforduló végére vált jelentőssé. Buzinkay Géza. *Kis magyar sajtótörténet*, Budapest: Haza és Haladás Alapítvány, 1993. 34–55.

4 A rendelkezésre álló házassági statisztikák alapján az 1946–1948 közötti időszakban a zsidó összlakosságon belüli számarányához képest lényegesen több zsidó házasság kötött, mint nemzsidó. A jelenség más országokban is megfigyelhető volt, különösen az ún. hontalan, állampolgárság nélküli személyeknek (*Displaced Persons*) biztosított gyűjtőtáborokban (*DP Camps*). Ilyen táborok működtek például Bajorország területén, ahol 1946 közepétől kivételesen nagy számban kötöttek házasságok. 1000 főre 27,4 házasságkötés jutott, ezzel szemben az országrészt lakó nemzsidó lakosságnál ez a szám 2,8 volt. (Mankowitz, Zeev W. *Life between Memory and Hope: The Survivors of the Holocaust in Occupied Germany*, New York: Cambridge University Press, 2007. 133.).

rajta hagyta a nyomát, akárha a napisajtót nézzük (például *Magyar Nemzet*) vagy a felekezeti *Új Életet*. Utóbbiban néhány év leforgása alatt több ezer hirdetést jelentettek meg.⁵ Tanulmányom a házassági hirdetések sajátos forráscsoportján⁶ keresztül közelíti meg a magyar zsidóság 20. századi sorsát, a zsidóság változó élethelyzetét a két világháború között és – különös tekintettel – a posztháborús években:⁷ miként nyilvánult meg a házassági hirdetésekben a magyarországi zsidóság reakciója a Horthy-korszak változó életfeltételeire és antiszemitizmusára? Mit tudunk elmondani a vészkorszakot túlélők egzisztenciális helyzetéről: érzelmi állapotukról, vágyaikról és a pár-

Nemcsak a házasságok, de a születési számok is kiemelkedőek voltak a DP-táborokban. Utóbbi Atina Grossmann „DP Baby Boomnak” nevezi. Gay, Ruth. *Safe among the Germans: Liberated Jews after World War II*, New Haven: Yale University Press, 2011; Grossmann, Atina. *Jews, Germans, and Allies: Close Encounters in Occupied Germany*, Princeton: Princeton University Press, 2009.

- 5 Átlagosan 15-20 hirdetés jelent meg egy lapszámban, de az 1948-as évfolyamban kb. 35-40 szerepelt lapszámonként. Ez rendkívüli szám, és úgy nézett ki a valóságban, hogy a 10 oldalas *Új Élet* utolsó két oldalát (a teljes lap 15-20%-át) szinte teljesen kitöltötték a házassági hirdetések.
- 6 Néhány példa a házassági hirdetések irodalmából: Harry G., Cocks. *Classified. The Secret History of the Personal Column*, London: Arrow, 2009; Epstein, Pamela. „Advertising for Love: Matrimonial Advertisements and Public Courtship” in Susan J. Matt, Peter N. Stearns (szerk.). *Doing Emotions History*, Urbana: Illinois University Press, 2014; Doughty, Lea, and Angela Wanhalla. „’The Marriage Market’: Matrimonial Agencies and the Matrimonial Advertisement in Early Twentieth-Century New Zealand” in *New Zealand Journal of History* 52/2, 2018, 114–133, Lovell, Stephen. „Finding a Mate in Late Tsarist Russia: The Evidence from Marriage Advertisements” in *Cultural and Social History* 4/1, 2007, 51–72. Szempontunkból a legrelevánsabb szakirodalom, Wobick–Segev, Sarah E. „’Looking for a Nice Jewish Girl...’: Personal Ads and the Creation of Jewish Families in Germany before and after the Holocaust” in *Jewish Social Studies* 23/3, 2018, 38-66. című tanulmánya. Az írás főleg a berlini zsidó újságokban megjelent házassági hirdetéseket vetette össze a náci hatalomátvételtől a holokauszt utáni időszakig (1933–1948). Wobick–Segev tanulmánya értékes összehasonlítást kínál mindkét ország eltérő időben és módon zajló zsidóellenes politikájának, majd a háború utáni újrakezdésnek a „házassági piacokra” és így a reprezentációs kódokra gyakorolt hatásaiban. Magyar szakirodalom híján érdemes megemlíteni még Gáti István. *Hozott szalonnával...* Budapest: Fekete Sas, 2006 és Vincze Mátyás. *Minden megoldás érdekel – A XX. század Magyarország apróhirdetések tükrében*, Budapest: Kossuth, 2020 című kötetit, melyek szintén közölnek felekezeti házassági hirdetéseket.
- 7 Biess, Frank. „Feelings in the Aftermath: Toward a History of Postwar Emotions” in Frank Biess and Robert G. Moeller (szerk.). *Histories of the Aftermath. The Legacies of the Second World War in Europe*, New York: Berghahn, 2010. 30–49. <https://doi.org/10.1515/9781845459987-004>

találás stratégiáiról a hirdetések alapján? Mennyiben és hogyan beszéltek a túlélők a hirdetésekben a vészkorszak tapasztalatáról?⁸ Ahhoz azonban, hogy jobban értsük a hirdetések kódjait, nagyobb történeti összehasonlításban (a hirdetési piac kezdeteitől egészen a Kádár-korszak elejéig, 1910–1957) kell, hogy vizsgáljuk a jeligék és önmeghatározások történeti morfológiáját. Ez a tanulmány tehát tágabb kérdésekre is keresi a választ: mit jelentett zsidónak lenni a hirdetések tükrében az 1920-as évektől kezdve, és hogyan került kifejezésre a zsidósághoz való tartozás a változó politikai rezsimek alatt és a vészkorszak után?

Módszertani és elemzési szempontok

Az érintett időszak valamennyi hirdetésének feldolgozására nem vállalkozhattam, ezért a Horthy-korszak alatti napilapok közül a kezdetben mérsékelt jobboldali *Magyar Nemzetet*, a felekezeti sajtóból pedig a hirdetések terén élenjáró és önálló magyar zsidó kultúrát hirdető *Egyenlőséget* (*Magyar Zsidók Lapja*) választottam. A *Magyar Nemzet* hirdetési rovata volt az egyik legjelentősebb, ráadásul 1938-tól megszakítás nélkül (kivéve 1954–1956 között) közölt házassági hirdetéseket (nagy számban izraelita hirdetéseket is). Így egy lap alapján lehetett vizsgálni e történetileg sűrű és tragikus időszak változó hirdetéseit. A koalíciós időszakból elsősorban az *Új Élet*, a *Magyar Nemzet*, és csak másodsorban az egyes pártokhoz kötődő *Szabad Nép*, *Szabad Szó* hirdetéseit vizsgáltam. Ennek az volt az oka, hogy ezek a lapok kevésbé jelentős, és eltérő közönségnek szánt (például párttagok, gazdálkodók, keresztény felekezetűek) hirdetési szolgálatot tartottak fenn. Ezeken kívül áttekintettem még az 1948-ban megalakult magyar nyelvű izraeli hetilap, az *Új Kelet* (1948–) vonatkozó lapszámait.

Módszertanilag két irányból közelítettem; a kis elemszám miatt az *Egyenlőség* esetében valamennyi hirdetést feldolgoztam, az *Új Élet*-nél viszont úgynevezett random mintavétellel dolgoztam. A mintavétel során 1945–1952-ből származó 4103 hirdetés közül véletlenszerűen (algoritmus segítségével)

8 A házassági hirdetések egyúttal újabb példaként szolgálnak a David Cesarani által a „hallgatás mítoszának” nevezett tézissel szemben, vagyis hogy közvetlenül a háború után a túlélők részéről csupán hallgatás övezte volna a vészkorszak eseményegyüttesét. Cesarani, David – Eric J. Sundquist. *After Holocaust, Challenging the Myth of Silence*, London: Routledge, 2012.

minden megjelenési évből kiválasztottam 50 elemet.⁹ Ugyanakkor még ezzel a módszerrel sem lehetett a minta teljes körű. Emiatt a vizsgálat ennél jóval nagyobb korpuszra is kiterjedt (a statisztikai elemzéshez csak az előbb említett mintát használtam fel). Az *Új Életen* kívül a *Magyar Nemzet*nél és a többi lap esetében is kulcsszavas kutatás történt.

Ahhoz, hogy eljussunk a konkrét elemzéshez, le kell bontanunk még a hirdetések összetevőikre. A házassági hirdetések a „házassági piac” sajátos keresleti és kínálati rendszerét is leképezik, ami meghatározza, hogy melyek azok a – például társadalmi és vagyoni státuszra vonatkozó kulcsszavak (fizetés mennyisége, javak) –, amelyeket előszeretettel fognak használni a hirdetőik. A hirdetés feladójának tömör, rövid formában kellett megfogalmaznia, hogy mit „ajánl”, és hogy milyen paraméterekkel rendelkező partnert keresett.¹⁰ Mindezek együtt sokat elárultak arról, hogy mitől lesz valaki „jó partie”, vagyis, hogy kinek van magas ára ezen a piacon. Ezzel együtt – a sablonizált önjellemzéseknek köszönhetően – a feladó valós kiléte anonim maradhatott. Egy házassági hirdetés szövegét – tehát az átadni kívánt információk formáját – az egyéni habitus, a kötött forma, valamint a hirdetések karakterárazása (külön ára volt a kiemelésnek, nagyobb betűknek) egyaránt befolyásolta. Ezek alapján a hirdetések struktúrája az alábbi információkon keresztül ragadható meg: életkor, nem, társadalmi státusz (foglalkozás, munkahely), tulajdon, anyagi helyzet (például üzlet, üzem stb.), lakáshelyzet (tulajdon, bérlemény), önjellemzésre használt jelzők („karcsú”, „csinos”, „intelligens”, „jólelkű”); utóbbiak többnyire megegyeztek a keresett személyek esetében is. A vizsgált házassági hirdetéseknek alapvetően három fontos információs elemük van. Az első az illető korára vonatkozott, illetve, hogy hány éves párt keres magának. A második a vagyonra és társadalmi státuszra (korszákonként eltértek a vagyont megjelenítő kifejezések: „dúsgazdag”, „gyáros”, „100000 korona vagyonnal”), illetve lakhatási viszonyaira, egyéb javakra vonatkozott (lakás, villa, bérlemény, autó). A negyedik elem a jogi státuszt jelentette: elvált, özvegy, hajadon. Az utolsó a jelige volt, amely lehetett egy szó vagy egy rövidke felhívás is („Amerika”, „Szeretnék új életet kezdeni”).

9 A hirdetések évenkénti eloszlása; 1946: 977; 1947: 1340; 1948: 836; 1949: 379; 1950: 336; 1951: 235; 1952: 13. Havi bontásban ezek a számok az első három évben átlagolva durván 100 hirdetést jelentettek.

10 Pl.: feleséget, férjet, anyát a gyermekek számára, sorstársat, „utazópartnert”, munkatársat/cégtársat.

Alapvetően vagy a hirdetés feladójára vonatkozóan tartalmaz további jellemzést, ajánlatot („Barna asszony”, „Zenekedvelő”, „Üzletem, lakásom van”), vagy a másik féllel szemben támasztott preferenciákat („65-ig”, „Benősülés”), vagy a legtöbb esetben a közös életre utaló kifejezéseket tartalmaznak („Boldog élet”, „Optimizmus”, „Biztos megélhetés”). Összességében ezt nevezhetnénk a hirdetések alapstruktúrájának. Az ezt meghaladó személyes információk, mint például a vallásgyakorlásra, gyerekekre, közelmúltra (vészorkorszak, család) vonatkozó információk nem minden esetben fordultak elő. A hirdetések többsége természetesen nem tartalmazta a felsorolt összes elemet.

A párkeresés modern terei

A házassági hirdetések feladása a zsidó közösség életében régóta meglévő gyakorlat volt, de erre kezdetben a hitközség vagy a zsinagóga terében, a zsidóság belső nyilvánosságában került sor.¹¹ Ahogy azt megtudhatjuk az 1890-ben az *Egyenlőség*ben zajló levélváltásból (ezt a megoldást azért is tartották szerencsésnek, mert így ki lehetett kerülni a közvetítő „sámeszokat”): a levélváltásban két rabbi vitatkozott arról, hogy mennyiben helyes és engedélyezhető a házassági hirdetések több helyen történő kihelyezése, ha ebből fakadóan – akár szándékolatlanul is – hozzájárulhatnak a vallásilag szigorúan tiltott többnejűséghez.¹² E vita után még három évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy az ősi hithez és a magyarsághoz való tartozás kettősségét népszerűsítő *Egyenlőség* házassági hirdetéseket közöljön: 1918 májusában új tördelési struktúrát és rovatokat k létre – egy apróhirdetési felületet kialakítva –, ahol már voltak házassági hirdetések is.¹³ Ezt megelőzően csak elszórtan fordultak elő. A házassági hirdetések mellett természetesen másféle hirdetések is olvashatók voltak ebben a rovatban, példaképp következzen egy hirdetés 1918-ból, az első világháború idejéből:

11 *Magyar-Zsidó Szemle*, 1886/5. szám, 348.

12 *Egyenlőség*, 1890. április 25.

13 Laczó Ferenc. *Felvilágosult vallás és modern katasztrófa közt. Magyar zsidó gondolkodás a Horthy-korban*, Budapest: Osiris, 2014. 62.

„Feleségem meghalt, én katona vagyok. Azon izr. család, mely hajlandó volna 3 és fél éves kis leánykámnak háború utánig otthont biztosítani,

az Írjon „Otthon” jeligére e lap hird. osztályához

VII. Kertész-u. 16.”

Egyenlőség, 1918. május 26.

Az apróhirdetési rovat következő változását a „házasság” alrovat hozta el, amely már kizárólag házassági hirdetéseket tartalmazott. Ekkorra szilárdult meg az a hirdetési formula, melyet a feladók egymás után követni kezdtek.¹⁴ Itt érdemes kitérnünk a zsidó házasságok alakulására a két világháború közötti időszakban. Karády Viktor a *Budapesti és Magyarországi Statisztikai Évkönyvek* alapján a zsidó házasságkötésekre nézve arra a megállapításra jut, hogy a házasságok számai stagnáló, enyhén csökkenő tendenciát mutattak 1938-ig, az első zsidótörvény kihirdetéséig, amikor is látványosan csökkenni kezdett a házasságok száma. A zsidóságra jellemző endogám házasságkötések mellett,¹⁵ a két világháború közötti időszak egy másik társadalmi fejleménye a vegyes házasságok megnövekedése a zsidóság körében. Ezt a jelenséget a téma kutatói a polgári anyakönyvezéssel is jogilag lehetővé vált asszimilációs folyamat egyik elemeként írták le.¹⁶ A vegyes házasságok idővel szintén csökkenő tendenciát mutattak, különösen az 1941-es a vegyes házasságokat tiltó harmadik zsidótörvény után.

A háború kitörésének évétől az *Egyenlőség* nevet váltott, és *Magyar Zsidók Lapja* néven működött tovább 1939–1944-ig. Ez alatt az időszak alatt egyetlen olyan jelige volt, amely ismétlődött („Biztos megélhetés”). Következzék egy tipikusnak tekinthető hirdetés ebből az időszakból:

14 Összehasonlításképpen: Németországban már úgy két évtizeddel korábban, a századfordulón élénken működött a zsidó házassági hirdetések piaca. Wobick–Segev, 2018, 40.

15 Az elérhető statisztikák alapján a Budapesten 1926–1928 között kötött összes rokonházasság 41%-a zsidó házasság volt. *Budapest Székesfőváros Statisztikai Közleménye*, 86/4, 199.

16 Kovács András. „Zsidó és nem zsidó vegyes házasságok a második világháború után született generációban” in *Valóság* 33/9, 1990, 89–95; Karády Viktor. „A magyar zsidóság helyzete az antiszemita törvények idején” in *Medvetánc* 5/2–3 1985, 77–79; Kovács Éva. *Felemás asszimiláció: A kassai zsidóság a két világháború között (1918–1938)*, Somorja–Dunaszerdahely: Forum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, 2009. 79–93.

Urilány egzisztenciával rendel-
kező korrekt urat keres férjül
45-53-ig 8 ezer készpénz jeli-
gére a kiadóba. Ügynök kizárva.

Magyar Zsidók Lapja, 1940. január 11.

Érdekes módon ugyanakkor a Horthy-korszak zsidóellenes intézkedéseinek hatásai (*numerus clausus* és a zsidótörvények, különösen az 1941-es harmadik, a vegyes házasságokat tiltó zsidótörvény) korlátozottan, kis-mértékben tükröződnek vissza a hirdetések szövegeiben. Két kivétel mégis akadt. Az egyik esetben a hirdető kifejezetten kivándorlási szándékáról írt. A kivándorlás témája a legfontosabbak között volt ekkor, gyakran jelentek meg cikkek róla, mivel ebben az időben még rendelkezésre állt kvóta – ahogy a lap hívta: „Szentföldre” – való kivándorláshoz (ez volt az *aliják* úgynevezett ötödik hulláma, 1929–1939 között).¹⁷ Viszont ahogy a kivándorlás sem volt ténylegesen tömeges, úgy a hirdetések szövegeiben sem fordul elő tömegesen a kivándorlás szándéka. A második kivételt képző példában egy volt tisztviselő a „zsidótörvények” (a második zsidótörvény vonatkozó hatályaira gondolhatott) munkához való jogot korlátozó hatásáról írt, amely az álláshirdetések között jelent meg:

ZSIDÓTÖRVÉNYEK miatt állását
vesztett családfenntartó tisztviselő
korrepetálást, olasz tanítást-fordítást,
óra könyvelést vállal
Leveleket „Alapos” jeligére kér.

Magyar Zsidók Lapja, 1939. november 16.

Számos ok miatt nehezen összehasonlítható a magyarországi és a náci Németországban élő zsidóság helyzete, mégis érdemes itt megemlíteni, hogy az 1933-as náci hatalomátvétellel bekövetkező, legfőképpen az úgynevezett árjatórvények életbe lépésével megvalósuló „zsidópolitika” sokkal közvetlenebbül tükröződött vissza olyan hétköznapi jelenségekben, mint a házassági hirdetések. A Sarah Wobick–Segev által elemzett berlini hirdetések

¹⁷ Komoróczy Géza. *A Zsidók története Magyarországon II. 1849-től a jelenkorig*. Pozsony: Kalligram, 2012. 974.

azonnal érzékelhető volt a politikai-társadalmi klíma megváltozása, és a szerző kimutatható változást látott a preferenciák terén; megjelenik a német állampolgárság mint preferencia, és egyértelműen felértékelődik az emigráció szándéka, különösen a náci által „sorsfordító évnek” (*Das Schicksalsjahr*) nevezett 1938-as évet követően.¹⁸ A magyar közgondolkodásról általánosan elmondható, hogy az úgynevezett 1933-as náci árjatörvények, majd az 1935-ös nürnbergi törvények iránt meglehetősen receptív volt.¹⁹ Ez aztán nem elsősorban a nemzetalkotó népcsoport, a magyarság „árjaságának” hangsúlyozásában mutatkozott meg (generikusan nem is lehetett volna bizonyítani), hanem ennek ellenfogalmaként a nem árja, vagyis az általában vett idegen nép, leginkább pedig a zsidósággal történő azonosításában.²⁰ Habár az árja diskurzus nem kodifikálódott, a megvalósuló zsidótörvények és -rendeletek

18 Wobick-Segev kizárólag felekezeti lapokat vizsgált, feltételezhetően azért, mert a szigorú német zsidópolitika miatt napi-, és hetilapokban zsidó házassági hirdetések nem jelenhettek volna meg. Wobick-Segev, 2018, 43–52.

19 Paksa Rudolf. *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója*, Budapest: Osiris, 2013. 104.

20 Reinhart Koselleck német történész az ún. történeti ellenfogalmak vizsgálatakor külön foglalkozik az árja–nem-árja fogalompár jelentésével is (Koselleck, Reinhart. *Az elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*, Budapest: Atlantisz, 2003. 290–297.). Ennek kapcsán Koselleck megállapítja, hogy az árja fogalomnak kezdetben nem volt politikai tétje, és csak nyelvelméleti jelentése volt, annyit jelentett, hogy nemes. Az árja fogalom radikális megváltozását a náci ideológiai nyelvhasználat hozta meg. Ekkor kapott egy politikai-leszármazásbeli jelentést, valamint a tagadásában (nem-árja) vált a „zsidóság” jelölőjévé, azzal együtt, hogy voltaképpen a zsidóság helyén bármi más is állhatott volna. Így ír erről a német történész: „Az ’árja’ szót az általa tagadott fogalmi kör tette politikai terminussá, hiszen abba minden ellenfelet tetszés szerint be lehetett helyezni. A ’nem-árja’ pusztán a saját pozíció tagadása, semmi több. Hogy ki nem-árja személy, az nem vezethető le sem az árja, sőt még a nem-árja fogalmából sem. A kifejezés egy képlekeny negatív alakzatot írt körül, és az, hogy kikre vonatkoztatták, egyedül attól a hatalomtól függött, amelynek megvoltak az eszközei arra, hogy kitöltse a nyelvileg üres helyet, konkretizálja a homályos fogalmat. Hogy éppenséggel a zsidókra gondoltak, az nem következett önmagából a fogalomból.” (Koselleck, 2003, 296.) Majd Koselleck összekapcsolta az ’ember’ (*Mensch*) és ’nem-ember’ (*Unmensch*) fogalompárral: „Az olyan negációk ideológiai behelyettesíthetősége értelmében, amelyeknek semmilyen politikailag definiálható pozíció nem felel meg, itt az ’ember’ és ’nem-ember’ fogalompár strukturális alkalmazásának esetéről van szó. Ugyanis a ’nem-árját’ sem az árja, sem a nem-árja kifejezés alapján nem lehet úgy meghatározni, hogy belőle bármilyen egyértelmű pozíció következne. A szópár eleve arra szolgált, hogy azok használhassák hatalmi célokra, akik magát a nyelvi szabályozást foganatosíthatták.” Koselleck, 2003, 297.

közül egyetlen helyen, a nürnbergi törvények nyomán 1941-ben jóváhagyott,²¹ a vegyesházasságokat tiltó harmadik zsidótörvényben („faji törvény”) tűnik fel, de ott sem a magyar népre vonatkoztatva, hanem közvetetten a „hazai nemzetiségekre”, feltételezhetően a németekre és svábokra: „Magyarországon a zsidóság az egyetlen nagyobb néptömeg, amely eltérő fajként tűnik fel a magyarság és az árja fajhoz tartozó hazai nemzetiségek mellett.” Ettől függetlenül tehát az árja, nem árja kifejezések meghonosodtak a hazai diskurzusban is, például a közélet vagy a gazdasági élet „zsidótlánítása” kapcsán, és a „nem árja” egyértelműen a hazai zsidóságot jelölte.²² A két világháború közötti magyar napilapok közül, szemben a *Magyar Zsidók Lapjával*, a *Magyar Nemzet* hirdetésein jobban nyomon követhetők voltak a Horthy-korszak nyelvi-ideológiai változásai. A hirdetések mindig a hét utolsó lapszámában, vasárnap kaptak helyet a „Nyílt tér” rovatban. Sajátosan szivárgott le a nem árja kifejezés a házassági hirdetések piacára is, ahol az 1938-ban induló *Magyar Nemzet*ben csak elvétve szerepelt az „izraelita” megnevezés, annál gyakrabban találkozhatunk 1939-től a „nem árja” megnevezéssel, amely előbbi kódjává is válhatott, sőt még 1944. március 19-én, a német okkupáció napján is megjelennek hirdetések „nem árja” megnevezéssel, de még a deportálások előtt, 1944 februárjából is találhatunk izraelita hirdetőt:

„40-es izr. ÖZVEGYASSZONY, vidéki magánya miatt kénytelen ezúton KERESNI komoly hozzáillő ÚRIEMBER ISMERETSÉGÉT”

Magyar Nemzet, 1944. február 27.

Vajon kik voltak azok, akik „nem árjaként” adtak fel hirdetéseket: azok, akik a zsidótörvények szerint „váltak” zsidókká, de nem tartották magukat zsidóknak? Vagy azok, akik nagyon is zsidónak tartották magukat, de úgy gondolták, hogy ez az önmeghatározás a legbiztosabb módja annak, hogy megjelenhessenek a hirdetések között, hogy magukra öltik ezt a nyelvi-ideológiai szabályrendszert,²³ vagyis ezt tartották a megszólalás egyetlen lehető-

21 Komoróczy, 2012, 617.

22 Kovács Tamás. „Gettósítás Kaposváron” in Molnár Judit (szerk.). *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*, Budapest: Balassi Kiadó, 2005. 503.

23 Klemperer, Victor. *LTI – A Harmadik Birodalom nyelve*, Budapest: & Kiadó, 2022; Davies, Peter, and Andrea Hammel (szerk.). *Edinburgh German Yearbook 8: New Literary and Linguistic Perspectives on the German Language, National Socialism, and the Shoah*, Rochester, New York: Camden House, 2014; Pegelow Kaplan, Thomas. *The Language*

ségének? Vagy azok is, akik a nem árja kifejezést úgy használták, mint ami ráaggatható az összes „árja” népre, magyarra és más hazai nemzetiségekre is?²⁴

*Újrakezdés a vészkorszak után:
a magyar zsidóság demográfiai helyzete*

Az 1945 és 1948 közötti időszak – amelyet a magyar történetírás leginkább a *koalíciós időszakként* vagy az átmenet éveiként szokott jelölni – sajátos helyet foglal el a magyar történelemben.²⁵ Az elvesztett háború után, amikor felbomlott a korábbi politikai, társadalmi, gazdasági rend, az ország romokban állt, a Zsidó Világkongresszus²⁶ adatai alapján megbecsülhetően 569 507 zsidó személy (az 1944-es Magyarország zsidó lakosainak a 69%-a) erőszakos úton, különböző atrocitások, munkaszolgálat, deportálások következtében vagy koncentrációs lágerekben halt meg. Ebben a tragikus és bizonytalanságokkal teli időben kezdődött meg egy új világ felépítése. A „Maradék-zsidóság”²⁷ létszáma – amely a legjelentősebb volt a holokauszt által érintett országokban – 1945 végén a trianoni Magyarország területein így foglalható össze: megbecsülhetően 190 ezer személy tartózkodott az országban, közülük 119 ezer fő Budapesten. Az emberveszteségek területi lebontásban százalékosan a következők voltak: vidék (78,23%), Budapest (47,69%).²⁸ Az óriási emberveszteségek mellett a magyar zsidóság nemek és korosztályok szerinti összetétele is teljesen felborult. Budapesten jelentős

of Nazi Genocide: Linguistic Violence and the: Violence and the Struggle of Germans of Jewish Ancestry, Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 67–70.

24 Emellett azt is érdemes hangsúlyozni, hogy a „faji diskurzusnak” nem minden eleme jelent meg a hirdetésekben. Ilyen volt pl. a *Mischling*nek nevezett – magyarul „félvérnek” nevezett –, vagyis félig zsidó félig árja (német) származás kérdése, amelyekre Wobick–Segev számos példát hoz a német zsidó hirdetésekből (a *Magyar Nemzet*ben erre csak egyetlen példát találni).

25 Ständeisky Éva. „Tétova újraértelmezések. Magyarország második világháborút követő évei a rendszerváltás utáni történetírásban” in Erős Vilmos – Takács Ádám (szerk.). *Tudomány és ideológia között*, Budapest: Eötvös Kiadó, 2012.

26 A statisztika elkészítésének nehézségeiről, a számadatok pontatlanságáról: Stark Tamás. *A zsidóság a vészkorszakban és a felszabadulás után (1939–1955)*, Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1995.

27 Komoróczy, 2012, 881–885.

28 Braham, Randolph R. *A népirtás politikája I–II. A holokauszt Magyarországon*, Budapest: Park Kiadó, 2015. 1487.

nőtöbbség,²⁹ míg vidéken csekély férfi többség volt.³⁰ Budapesten 1577 nő jutott ezer férfira, ugyanez a szám vidéken 915 volt.³¹ A kormegoszlást tekintve véve az úgynevezett reduktív életkorban lévők (20–40 éves kor között) számaránya még inkább torzította a statisztikát Budapesten (1784–1000) és vidéken (860–1000) is, ami a számok tekintetében azzal a gyakorlati következménnyel is járt, hogy 13 ezer nő nem találhatott magának zsidó férjet.³² Mindezekon felül Eugene Duschinsky becslése szerint a korábban házas nők 70, míg a férfiak 65%-a maradt özvegyen.³³ A holokauszt demográfiai következményei mellett tragikus változás állt be a családok szerkezetében is. Megszűnt a korábbi rokonsági kapcsolati háló. A zsidóság háború utáni demográfiájában megmutatkozó aránytalanságok és torzulások (korfa, Budapest–vidék arányok stb.) a deportálások, a munkaszolgálat, a zsidóellenes atrocitások eltérő területi érintettségével függtek össze. A deportálások nem érintették olyan mértékben Budapestet (Horthy 1944. július 7-én függesztette fel a deportálásokat), mint a vidéket, ahonnan a teljes lakosságot deportálták. Ezek az adatok súlyosan befolyásolták a párválasztás és a házasságok lehetőségeit. A háború után ugrásszerűen megnőtt a vegyesházasságok száma az érintett 20–60 év közötti korosztályban. Karády Viktor Budapestre³⁴ vonatkozó kutatásai szerint az 1945–1948 közötti időszakban a zsidó házasságkötések a nemzsidó házasságokkal való összehasonlításban lényegesen

29 Már a háborút megelőzően is – ugyan csekély mértékben – nő többség (1090–1000) volt Magyarországon, aminek a főbb okai a férfiak első világháborús veszteségei, és a nők átlagos hosszabb élettartama voltak. A háború után ez az arány – ahogy láthatjuk – még drámaiban változott meg. Az arányok elmélyülése mögött a férfiakat érintő munkaszolgálat és hadifogság, továbbá az 1944-es nyilas rémuralom – amely szintén nagyobb kitettséget jelentett a férfiak számára –, valamint a kikeresztelkedések húzódtak meg. Utóbbi inkább a nőkre volt jellemző, lásd Karády Viktor. *Túlélők és újrakezdők*, Budapest: Múlt és Jövő, 2002. 71–73.

30 A teljes vidéki zsidóság deportációja a túlélők egyenlőbb nemi arányát eredményezte, a férfi többség egyik oka pedig a vidéki munkaszolgálatosok kisebb mértékű veszteségei lehettek. Braham, Randolph L. *A népiirtás politikája: A holocaust Magyarországon*, Budapest: Park Kiadó, 1997. 1249–1250.

31 Braham, 2015, 1487.

32 Braham, 1997, 1250; Karády, 2002, 72.

33 Duschinsky, Eugene. „Hungary” in Peter Meyer, Bernard D. Weinryb, Eugene Duschinsky, Nicolas Sylvain (szerk.). *The Jews of the Soviet Satellites*, Syracuse: Syracuse University Press, The American Jewish Committee, 1953. 376–489.

34 A Budapest felé irányuló, országon belüli migráció és a kivándorlás következtében a főváros zsidó lakossága fokozatosan túlsúlyba került a vidékkel szemben.

nagyobb arányszámot mutattak, mint amilyen a zsidóság részaránya volt az összlakosság tekintetében.³⁵ Karády statisztikája éves bontásban a házasságot kötött férfiak tekintetében a következő:³⁶

	zsidó vallásúak	más vallásúak
1938–1939	2005	10 970
1941–1943	1459	11 325
1945	1742	10 333
1946	2734	10 141
1947	2221	
1948	1894	
1949	1544	
1950	804 (becsült szám)	

1944-ből nincsenek adatok, de valószínűsíthetően a többi évhez képest ez volt a mélypont. A házasságkötések csoportspecifikus jelenséggént való tárgyalását azzal összefüggésben érdemes szemlélni, hogy a nemzsidó férfiak részéről közvetlenül a háborút követően nem tapasztalható ilyen arányú házassági szándék. Ennek okai többfélék lehetnek, például a szovjet hadsereg miatt menekülők nagy száma, hadifogság, eltérő háborús tapasztalatok, nemi arányok. Karády a megnövekvő házasságok számát azzal magyarázza, hogy a zsidóság kompenzálta, mintegy „eltolta” azokat a házasságokat, amelyek a háború, az üldöztetések kényszere alatt nem valósulhattak meg. A kompenzálás mellett ezeknek az értékeknek a létrejöttéhez szükség volt arra, hogy a vészorszak következtében megőrzvegyültek körében erős legyen a házassági „kedv”. Hasonló következtetésre jutott a *Városi Szemle* névtelen szerzője, aki a háború utáni budapesti házasságok adatait vetette össze az utolsó békeév, 1938 számaival, ami közel hasonló értékeket mutatott. Ennek kapcsán állapította

³⁵ Karády, 2002, 83.

³⁶ 1946-ig *Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve* 1944–1946. 20. és ui. 1948. 23., 1947-től kezdve a Budapest Főváros Levéltárában (BFL) lévő kerületi anyakönyvek alapján, kézi számolással történt.

meg, hogy az első világháború utáni évekhez hasonlóan – azt lényegesen meghaladóan – több, úgynevezett palingám házassút találni, vagyis olyat, aki megözvegyült, mint aki először kötött házasságot (protogám). Ráadásul az első világháborús tapasztalattal szemben a vészkorszakban és a háború során férfiak is elveszthették a feleségüket, ahogy a szerző írta:

„Ennek a körülménynek a magyarázatát abban találjuk, hogy a deportálások során, továbbá a második világháború polgári lakosságát sem kímélő légítámadásai, végül az ostrom során sok nő is – köztük számos férjes asszony – pusztult el és az özvegyen maradt férfiak a sok megpróbáltatás megszűntével új házasságkötés útján igyekeznek szenvedéseiket feledtető új otthonot teremteni.”³⁷

Karády Viktor és a fenti szerző magyarázatát azzal egészíteném ki – és ezt megerősíti számos házassági hirdetés szövege is –, hogy a kisebbségi sors épp az alávetettség helyzete miatt ébreszthetett szolidaritást egymás iránt, és erősíthette összetartozás érzését. A megnövekedett számú házasságokat – a kezdetben magas értékek ellenére – a gyermekszülések számai nem követték. E mögött több okot is feltételezhetünk, például a lakóhely és megélhetés elvesztését, az üldöztetés fizikai-lelki utóhatásait. Csorba László az *Izraelita felekezeti élet Magyarországon a vészkorszaktól a nyolcvanas évekig (1945–1983)* című tanulmányában szintén az élet újrakezdéseként értelmezi az 1945 utáni házasságkötéseket és gyermekvállalásokat:

„A fizikai és lelki egészség fokozatos visszanyerésének, az egzisztenciális biztonságteremtésnek, a közösségi élni akarás kinyilvánításának egyértelmű jele volt a hazai zsidóság családmegújító törekvéseinek sikere. Az egyedül maradtak házasodása 1946-ban már kétszerese a budapesti össznépesség vonatkozó arányszámainak; a gyermekáldás pedig – amelyet természetbeni és pénzsegély, illetve díjmentességi kedvezmények mellett hatékony propaganda is szorgalmazott – ekkor már majd háromszorosa a felekezet előző évi népességszaporulatának.

37 Városi Szemle, 33, 1947, 278.

[...] Fáradozásuk – melyet 'társkereső szolgálat' szervezése is támogatott – elsősorban a vidéki zsidóság körében járt gyors eredménnyel.”³⁸

A felekezeti házasságkötéseknek ugyanakkor volt több olyan aspektusa, amely eleinte nehézségeket okozott a házasodni és újraházasodni kívánók számára: a vallásjogi előírások.

Vallásjogi kihívások:

*házasodás és újraházasodás a vészkorszak után*³⁹

Az 1895-ben megszületett recepciós törvénynek köszönhetően törvényileg is lehetővé váltak a polgári vegyesházasságok Magyarországon,⁴⁰ és a megszülető polgári anyakönyvezés intézményével csökkent a rabbik korábbi adminisztratív szerepe.⁴¹ Ugyanebben az évben megalakult az Országos Rabbi Egyesület (ORE) is, elsősorban az anyakönyvezési szabályok megváltozása miatt. Ennél azonban jóval több feladatot is ellátott: a rabbik érdekképviselését, és közvetített a rabbik meg a hitközség között, valamint dönthetett vallásügyi kérdésekben, melynek legmagasabb fóruma lett. Az ORE 1936-ban hozott rendelete értelmében a vallástörvényi döntés joga I. fokon a helyi rabbit illette

38 Csorba László. „Izraelita felekezeti élet Magyarországon a vészkorszaktól a nyolcvanas évekig (1945–1983)” in *Hét évtized a hazai zsidóság életében*, Budapest: MTA Filozófiai Intézet, 1990. 65. Kiegészítve Csorba László idézetét: habár tény, hogy a születési statisztikák magas születésszámokat mutatnak, ezekből nem megismerhetők az ezek mögött megbújó sikertelen, megszakadt terhességek, ami releváns kérdés a háború utáni kontextusban. A vetélések e sajátosan női (poszt-)holokauszt tapasztalatait vizsgálja Szabó Alexandra M. „The Corporeal Continuation of the Holocaust: A Look at Miscarriages” című tanulmányában, melyben a Visual History Archive of the USC Shoah Foundation által őrzött *oral history* interjúin keresztül mutat be különböző vetéléstörténeteket mint az üldöztetések további rejtett következményeit. Szabó, Alexandra M. „The Corporeal Continuation of the Holocaust: A Look at Miscarriages” in *Hungarian Historical Review* 9/3, 2020, 408–429.

39 Toronyi Zsuzsanna. „Halachikus problémák a neológiában 1945–1950 között” in Karsai László, Molnár Judit (szerk.). *Küzdelem az igazságért: Tanulmányok Randolph L. Braham 80. születésnapjára*, Budapest: Mazsihisz, 2002. 723–730.

40 1895: XLII tc. „Az izraelita vallásról”

41 Stein Arthúr. *A zsidók anyakönyvei és konskripciói* 2. kötet. *A felekezeti anyakönyvek Magyarországon*, Budapest: Neuwald, 1941.

meg, de a hitközség fordulhatott feljebbvitelért az Országos Rabbiszékhez.⁴² A vészorszak után az ORE 1945. február 26-án – Budapest felszabadítása után két héttel – már megkezdte munkáját, vezetője Groszman Sándor volt.⁴³ Az ORE elsőként vállalt fontos szerepet a vallási élet újraindításában. A háború után az egyik legnagyobb kihívást a többi között a kitérések és azon nők (*agunák*) helyzetének vallásjogi tisztázása jelentette, akiknek a férje eltűnt, de még nem volt vallásjogilag érvényes tanúság a férj haláláról. A kitérések száma a két világháború között (1920–1942) nem volt kiugró, összesen 21 833 hivatalos kitérést regisztráltak, nem úgy az ezt követő években.⁴⁴ Az ORE 1946-ban ismertetett normatív állásfoglalása szerint azokat a zsidókat, akik nem tettek eleget a kitérés hivatalos, formális szabályainak, és 1945 után keletkezett papírjaikban vállalták zsidóságukat, továbbra is a közösség tagjainak tekintette. Azoknak, akik kikeresztelkedtek, illetve hamis papírokat szereztek, az úgynevezett vallási visszafogadás feltételének kellett eleget tenniük (*Tvila és Kabala*). Az 1941-es zsidótörvény után kötött egyházi házasságokat (polgári nélkül) az Ideiglenes Kormány hitelesnek minősítette, de követelte az utólagos polgári anyakönyvezést, melyet a hitközségeknek kellett igazolniuk. Az *agunák* státuszának kezelése viszont már az első világháborút követően is okozott vallásjogi problémát a rabbiságnak. Az özvegyi státuszt bizonyító papírhoz a katonaságon keresztül lehetett hozzájutni. A katonaság hivatalos igazolást állított ki az adott személy elhunytáról. Ennek a *Sulchán Áruch*⁴⁵ szerinti megítélése továbbra is kétséges volt. Előfordultak olyan esetek, amikor az elhalálozás bizonyítására semmilyen szemtanú, hivatalos szerv nem vállalkozhatott.⁴⁶ A problémát dr. Róth Ernő, az ORE vezetője a következőképpen foglalta össze:

42 Rabbisági szabályzat, 1936. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár (MZsML), II-A-5, ORE iratai, 1936.

43 Pestet 1945. január 18-án, Budát február 13-án szabadították fel a szovjet csapatok.

44 Katona József. „A zsidó megújulásért. A fővárosi zsidóság lelki képe” in *Az Országos Rabbiegyesület Értesítője* 4, 1947, 18–24.

45 A *Sulchán Áruch* („terített asztal”), a világ zsidóságának 16. századtól fennálló egyetemes törvénytára, melyet Josef ben Efraim Karo (1488–1575) állított össze.

46 Róth Ernő. „Az Aguna kérdéséhez” in *Az Országos Rabbi Egyesület Értesítője* 8, 1946, 14–19.

„[...] a második világháború, illetőleg ennek jegyében véghezvitt zsidó-irtás egészen más helyzetet eredményezett minden szempontból: igen nagy számban vannak olyanok, akik férjük sorsáról semmit nem tudnak: ezen nők zöme fiatal; gyermektől és rokonságtól megfosztva az élet keserveit egyedül kénytelenek viselni.”⁴⁷

Az üldöztetések idején elhunytak pontos névsora a mai napig *de facto* nem teljes. 1945 májusától kutatóbizottságok járták az egykori lágereket, hogy összegyűjtsék az életben maradtak adatait. A vészidőszak esetében a Talmudban előírányzott, úgynevezett bizonytalan halálesetekre vonatkozó útmutatásokat és tilalmakat nem alkalmazhatták. Akik nem tudtak életjelet adni magukról a kutatóbizottságoknak, azok feleségeit automatikusan özvegynek tekintették. Így összegezte Róth Ernő a rabbik előtt álló kihívásokat:

„[...] a szörnyű világégés következtében eddig nem jelentkezett férjeknek legalábbis túlnyomó többsége már nincs életben. [...] Vajon helyes-e meggátolni a sok vallásos és erkölcsös nőt férjhezmeneteli szándékukban a valószerűtlenségre való tekintettel? [...] Azt hiszem, a válasz csak tagadó lehet.”⁴⁸

Attól tartott az ORE, hogy amennyiben a vallási szabályok betartását követeli meg az özvegyektől, akkor ez sok özvegyet el fog riasztani az egyházi házasságkötéstől és az intézményes hitélettől is, és emiatt csak a polgári házasságkötéssel fognak élni. Végezetül úgy döntött a rabbikar, hogy enyhíteni fog a tilalmakon, és minél inkább szorgalmazni fogja a termékeny korban lévőek mielőbbi férjhezmenetelét. A *jibum* (sógorházasság) kapcsán nagyon hasonló volt az álláspont. A tórai törvények szerint a sógornak a testvér elhunytá után kötelessége volt az özvegyet feleségül vennie. A rabbik igyekeztek a vallástörvény adta keretek között megoldást találni a problémára.

⁴⁷ Róth, 1946, 16.

⁴⁸ Róth, 1946, 16.

Az *Új Élet* mint információszolgálat és a Vágyak női kórusa

„'Új életet' hirdetünk a magyar zsidóság nagy többségének sirhantja – elpusztult üszkös romjai felett. Ez az élni akarás jele, a sebek begyógyulásának biztató varázsa, a zsidóság sok évezredes történetében a szívverést jelentő mozgása, amely most is – mint annyszor a múlt tragédiái után – diadalmasan tör utat az enyészet roncsaiból”⁴⁹

hangzott el Stöckler Lajosnak, a Magyar Izraeliták Országos Irodája (MIOI)⁵⁰ vezetőjének beszéde, amelyet az *Új Élet* a címlapján közölt. A második világháborút követően az első – s egészen a rendszerváltásig az egyetlen – központi hitközségi lap más hetilapokhoz képest valamivel később, 1945. november 13-án kezdte meg működését.⁵¹ Kezdetől fogva a MIOI lapjaként, és váltaltan a magyar zsidóság hivatalos „fórumaként” jelent meg.⁵² Az *Új Élet* a rendszerváltás után is megmaradt a zsidó felekezet hivatalos lapjának, ám 1989 után elvesztette privilegizált státuszát. A felelős kiadói feladatokat a lap indulásakor Roóz Rezső (1879–1963) újságíró⁵³ látta el, mellette őt főből álló szerkesztőbizottság felügyelte az *Új Élet* szerkesztését.⁵⁴ A folyóirat szerepe az 1945 utáni időszakban, közvetlenül a vészkorszak után rendkívül

49 *Új Élet*, 1945. november 13. 1.

50 Az ún. felekezeti különválás (1871) óta a MIOI látta el a magyarországi neológ zsidóság hivatalos képviselését. Ez az állapot 1950-ig tartott, amikor az erőszakos központosító egyházpolitika miatt a MIOI és az addig különálló ortodox (Magyarországi Autonóm Orthodox Hitközség) és kisszámú Status Quo Ante felekezetek elvesztették önállóságukat, és a Magyar Izraeliták Országos Képviselő (MIOK) közös ernyőszervezete alá kerültek.

51 A legtöbb lap a Szövetséges Ellenőrző Bizottságtól már 1945 tavaszán és nyarán megkapta a lapkiadási engedélyt. Vö. Botos János. „Mit tudott a magyar közvélemény az Endlsungról?” in Feitl István (szerk.). *Nyitott/zárt Magyarország*, Budapest: Napvilág, 2013. 304–306.

52 A háború utáni időszak a magyar zsidó sajtó nagy korszakaihoz tartozik, megannyi újság, folyóirat, időszaki kiadvány jelent meg 1949-ig, közülük jelentős számban voltak cionista indíttatásúak. Lásd Komoróczy, 1993, 13–14.

53 Az *Új Élet* jogelődje a háború előtt szintén a Roóz Rezső szerkesztése alatt álló *Magyar Zsidók Lapja* volt (1939–1944).

54 A szerkesztőbizottság tagjai: Dénes Béla, Hevesi Ferenc, Munkácsi Ernő, Róth Szigfried, Szemere Samu. Az összetétel részben megegyezett a korábbi hitközségi vezetéssel, köztük Munkácsi Ernő a háború alatt működő Központi Zsidó Tanács titkára is volt.

jelentős volt. Egy információhiányos, bizonytalanságokkal teli időben az *Új Élet* az üldözöttek, a zsidóság első számú információelosztó intézménye volt.⁵⁵ Itt jelentek meg a Zsidó Világkongresszus, az American Jewish Joint Distribution Committee (JOINT),⁵⁶ a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB),⁵⁷ valamint a Vöröskereszt azon névjegyzékei, amelyek az életben maradt deportáltak, munkaszolgálatosok névsorát tartalmazták. Rendszeresen közltek azokat a híreket, rendeleteket, törvényeket, melyek aktuálisan érintették a zsidóságot. Állandóan napirenden voltak a jóvátétel, a vészkorszak felelőseinek vagy a kormány magatartásának a kérdései. Az *Új Élet* kommentárok és vitacikkek formájában bekapcsolódott a zsidóságot és az üldözéseket érintő nyilvános diskurzusokba is. A mindennapi élethez szükséges információk közlése mellett a vészkorszak tragikus élményeinek megosztására is helyet biztosított. Az *Új Élet* szerzői rendszeresen közöltek rövid elbeszéléseket, verseket, személyes visszaemlékezéseket. A korábban már említett Munkácsi Ernő *Hogyan történt?*⁵⁸ címen indított sorozatot, amely a vészkorszak elkövetőinek a dokumentumait közölte, Munkácsi kommentárjaival.

Az *Új Élet* heti, rendszeres megjelenésével, a közzétett reklámokkal, hirdetésekkel, tudósításokkal a vidéki közösségek és a külföldi zsidóság helyzetéről, Palesztináról majd 1948-tól Izraelről, a folytatható élet ritmusát adhatta a fizikailag és lelkileg összetört zsidóság számára, valamint egy nagyobb, a folyóiraton keresztül megélhető közösséghez való tartozás érzését.⁵⁹

Szilágyi Géza (1878–1956)⁶⁰ a két világháború közötti korszak polgári írója és publicistája többreszes sorozatban rendszeresen közölt – a beérkezett

55 Csorba, 1990, 64–66.

56 Bányai, Viktória. „The Impact of the American Jewish Joint Distribution Committee’s Aid Strategy on the Lives of Jewish Families in Hungary, 1945–1949” in Eliyana R. Adler – Kateřina Čapkova (szerk.). *Jewish and Romani Families in the Holocaust and Its Aftermath*, New Jersey: Rutgers, 2020. 115–126. <https://doi.org/10.36019/9781978819542-007>

57 Horváth Rita. „A Magyarországi Zsidók Deportáltakat Gondozó Országos Bizottsága (DEGOB) története” in *Makor (Magyar Zsidó Levéltári Füzetek)* 1. köt., 1997.

58 1947-ben azonos címen a cikkek gyűjteményéből könyv is készült. Nina Munk jóvoltából pedig megjelent egy angol nyelvű kritikai kiadása is, melyet Laczó Ferenc és Csősz László látott el jegyzetekkel: Munkácsi, Ernő. *How It Happened: Documenting the Tragedy of Hungarian Jewry*, Montreal: McGill-Queen’s University Press, 2018.

59 Benedict, Anderson. *Elképzelt közösségek*, Budapest: L’Harmattan, 2003. 34–46.

60 Havasréti József. „Vitustánc. A ’társadalmi fizionómia’ és a szexualitás megítélésének kérdései Szilágyi Géza írásaiban” in *Thalassa* 19/4, 2008, 43–61.

női olvasók leveleire reagálva – cikkeket a nők háború utáni mindennapjairól a közelmúlt traumatikus eseményeivel és egzisztenciális nehézségeivel összefüggésben, például a párkeresés témájában is. Ezekben a cikkekben a házasodás szándéka is megjelent mint kizárólagos „női vágy”. Ezt sugallja az egyik cikksorozat címválasztása is: *Vágyak női kórusa*. Az 1946-tól indult cikksorozattal az lehetett a szándéka, hogy felületet biztosítva segítsen megoldani az egyedül maradt és párjukat kereső nők gondjait – indokolta a szerkesztő. A sorozat a következő felütéssel indított:

„Nők, kitártszívű, őszinte nők írják e leveleket, vagy itthon, a leggyilkosabb pestis elől megmenekült, vagy messzeföldi idegen haláltáborokból élve kikerült nők [...] sivatagos magányban maradtak egyedül: leányok, akiknek családjukkal együtt, védő és támaszt adó otthonuk is megsemmisült, ifjú nők, akiknek vőlegényét korai pusztulásba sodorta a pokoli világvihar, viruló asszonyok, akikről ördögi hatalmak örökre elragadták férjüket, sokszor gyermekeiket is, idősebb, de még dolgozó életre termett családanyák [...]”

Majd, mintha a szerző felhívást intézne a férfi levélírókhoz, azzal folytatta, hogy a levélírók egytől egyig újra- vagy megházasodni szeretnének, és ehhez keresik a megfelelő férfit, aki osztozni képes a közös szenvedésekben:

„[...] Ezt a férfit pedig nagyon is érthetően, elsősorban azok között vélük és reméljük megtalálni, akik minden tekintetben sorstársaik, akiket szintén fullasztó gettókban zsúfoltak össze, vagonokban raboltak gázkamrák felé, hóhéroktól diktált, gyilkos kényszermunkában akartak halálba sorvasztani, akik végül kifürkészhetetlen csoda kegyelméből szintén megmenekültek és visszatértek, de éppen úgy előzvegyültek, mert női párjukat, aki mellől, a kínok végzetes útjára korbácsolták őket, soha többé nem látták viszont.”⁶¹

Az *Új Élet* hasábjain különböző sajtóműfajok (vezércikk, tárca stb.) mellett rendszeresen közöltek családtagjukat, rokonaikat kereső felhívásokat is. 1946 januárjától pedig növekvő számban jelentek meg házassági hirdetések cikkek, áruhirdetések és felhívások között. Nagyjából ezzel együtt, 1946 első

61 Szilágyi Géza. „Vágyak női kórusa” *Új Élet*, 1947. 15.

felére alakult ki a folyóirat belső struktúrája, a különböző műfajú és tördelésű szövegek hierarchikus elrendezése, és a házassági hirdetések az utolsó oldalakra kerültek.

Magyarországon a leginkább használatos hirdetési formulákkal, bevett kifejezésekkel kapcsolatban megállapítható, hogy strukturálisan nem mutatnak különbséget a háború előtt és után született hirdetések. Vegyünk néhány példát! Ilyen példa lehet a továbbra is használatban lévő köznyelvi megszólítás (leggyakrabban úrileány, úrinő), amely egészen 1951-ig érvényben volt. Szintén a korábbi szokásrend és beszédmód tovább élésére utaló példa a „hozomány” konkrét említése, ami a legtöbb esetben pénzüsszeget jelentett. Joggal állítható, hogy a háború az önreprezentációnak ebben az aspektusában szintén nem hozott radikális változást. Rögtön itt jelezni kell, hogy néhány pontban azonban felfedezhetők eltérések. Ami a két időszak között leginkább meghatározó preferenciális különbség, az a tulajdonolt vagy bérelt lakás, vagyis a lakhatás értéke egyértelműen felértékelődött a háború utáni időszakban, ami szintén érthető fejlemény hiszen – különösen Budapesten – a bombázások és az utcai harcokkal is járó frontátvonulás miatt súlyos sérüléseket szenvedett el a város lakásállománya, emellett a háború után a vagyoni különbségek és keresetek látványosan közeledtek, átmeneti kiegyenlítődést lehetett megfigyelni.⁶² Érzékelhető különbség továbbá, hogy a háború után az *Új Élet*ben és a *Magyar Nemzet*ben is megjelentek narratívabb, személyesebb hangvételű hirdetések.

A házassági hirdetések „etikája”

A második világháború után is újból feltűntek, ahogy azt az *Egyenlőség*ben láthattuk korábban, a hirdetések közlésének sajtóetikai és vallási-erkölcsi kérdései – derül ki az *Új Ember* és a *Népszava* erre vonatkozó cikkeiből. A vélt vagy valós visszaélések elkerülése érdekében a katolikus *Új Ember* útmutatást adott ki a hirdetők számára: „Gyakran kapunk házassági hirdetéseket, amelyeket nem közölhetünk, mert nem felelnek meg feltételeinknek. Ez sok felesleges levelezést és idővesztést okoz. Éppen ezért megismételjük, hogy házassági hirdetést csak magánosoktól fogadunk el, tőlük is csak akkor, ha a

62 Valuch Tibor. „Régi és új világ határán – a második világháború társadalmi következményei Magyarországon” in Feitl István and Ignácz Károly (szerk.). *Régi és új világ határán. 1945 történetei*, Budapest: Napvilág, 2018. 20–23.

hirdetési szöveget lelkiatyjukkal, vagy plébánosukkal láttamoztatják. Egyébként a házassági hirdetésekre is érvényesek általános feltételeink, amely szerint indokolás nélkül mellőzhetjük közlésüket. Ezzel a fenntartással pl. akkor élünk, ha valaki hirdetéséből kivehetően rideg üzletté egyszerűsíti a házasságot s így kezdi: »benősülne...« stb. Ha a hirdetés szövegéből megállapítható, hogy a házasulandó felfogása nem felel meg a házasságról szóló katolikus tanításnak, akkor a hirdetést nem közöljük.”⁶³ Az *Új Ember* tehát nyíltan egyházi jóváhagyást kért a hirdetések közlésekor, és felemelte szavát a házassági piac és a házasság piacosítása ellen. Ennek az önleleplező jelét a „benősülne” kulcsszóban vélték tetten érni. Habár baloldali, a Szociáldemokrata Párt lapjaként jelent meg a *Népszava*, abban is érvényesült a fenti gyakorlat, szintén egyházi autoritáshoz kötötte a feladott hirdetések megjelentetését: „Házassági hirdetést csak abban az esetben közlünk, ha a hirdetés szövegét a hirdető lelkiatyja vagy plébánosa láttamozza. A kiadóhivatal fenntartja a jogot, hogy a feladott hirdetések közlését indokolás nélkül mellőzze s a pénzt visszaküldi.”⁶⁴ Ehhez hasonló szerkesztőségi kikötésekre nem találni példát az *Új Életben*. A korábbiak alapján is joggal gondolhatjuk, hogy fontosabb szempont volt a hirdetések megjelentetésének akadályoztatásával szemben az üldöztetések utáni újrakezdés, az egyéni és közösségi boldogulás támogatása és az ezáltal közvetett befolyás az új házasságok megvalósulására.

Az *Új Életen* és a *Magyar Nemzeten* kívül a vizsgált lapok közül a *Szabad Nép* (1950-ig) és a *Szabad Szó* (1949-ig), valamint a Tel-Avivban Marton Ernő szerkesztőségében megjelenő *Új Kelet* (1948–) – amely a kolozsvári azonos című lapnak lett az „ereci” folytatása – közölt házassági hirdetéseket. Előbbi kettőben rendszeresen voltak zsidó hirdető (»izr., izraelita«) is. Az áttekintett sajtótermékekben egyedül a *Szabad Szóban* nem szerepeltek zsidó hirdető, itt leginkább hangsúlyosan keresztény (római katolikus) gazdálkodók, földművesek, iparosok hirdettek. Az *Új Élethez* hasonlóan a *Szabad Nép* és a *Magyar Nemzet* esetében is gyakran szerepeltek utalások a vészkorszakra egy-egy jelző használatával: »musz özvegye», »deportált», »deportáltak előnyben», »deportált özvegye sem akadály» »deportált jeligére», »Auschwitzból tért», ugyanakkor eltérés mutatkozik például a kivándorlás témájában, mely ritkábban fordul elő a felsorolt lapokban. Látványosabb eltérést a *Szabad*

63 *Új Ember*, 1947. július 1. 5.

64 *Népszava*, 1948. november 18. 6.

Nép hirdetéseit mutatnak az 1948-as évtől kezdődően: vélhetően a magán- és közélet politizálódásaként megjelenik az „elvtárs” megszólítás. Ugyanakkor az már nem egyértelmű, hogy ebben az esetben a frissen megalakuló kommunista hatalom által megkövetelt megszólítási konvenció gyakorlatát olvashatjuk-e ki ebből, vagy a megszólítás ekkor még elsősorban a párthoz tartozás, a párttagság nyelvi manifesztációja volt.

Elfoglaltságom mi-
att, ezuton szeretném
megtalálni élettársa-
mat, intellektuell izr.
elvtársban 29 éves
csinos „Pedagógusnő”.⁶⁵

Szabad Nép, 1948. május 19.

Az *Új Kelet* 1948 augusztusában, Izrael állam megalakulása után indult el Schön Dezső és Marton Ernő közös vállalkozásaként azzal a céllal, hogy segítse tájékozódni az *olékat*, a frissen Izraelbe költöző és héberül nem tudó magyarokat az új életükben.⁶⁶ A lap struktúrájának kialakulásával, 1949-ben jelentek meg az első házassági hirdetések (előtte gépiratos formában terjesztették az újságot). Az itt közölt hirdetések követték a hagyományos struktúrát, és hiányoztak a magyarországi lapokban olvasható kódok, a vészidőkre és státuszra vonatkozóan.

HÁZASSÁG CÉLJÁBÓL megismerkednék oly 42 éven felüli férfival,
aki szeretetre vágyik. Leveleket „Egyedül vagyok” jeligére a kiadóba.

Új Kelet, 1949. február 7.

Vajon ezt a hirdetést – feltéve, hogy friss alijázó volt az illető – milyen szöveggel adta volna fel az *Új Életben* vagy a *Magyar Nemzetben*?

⁶⁵ *Szabad Nép*, 1948. május 19. 16.

⁶⁶ <https://www.szombat.org/tortenelem/az-uj-kelet-cimu-lap-1948-1960-letoltve>: 2022. március 17.

Az Új Élet és a Magyar Nemzet hirdetései

Ha a kiválasztott *Új Élet*-korpuszon tekintünk végig, akkor megállapítható, hogy azok a hirdetések voltak a kivételek, amelyek feladója valamilyen formában a világ tudomására akarta hozni, hogy deportálták, koncentrációs táborban volt, vagy a családját, párját elveszítette, de hozzá kell tegyük, hogy a vizsgált korpuszon kívül nagyobb számban fordultak elő ilyen hirdetések. Az könnyen belátható, hogy a vészkorszakot túlélő zsidóságon belül az atrocitások, deportálások tényei ismertek voltak. Ennélfogva az, hogy a feladók nem reprezentálták a maga teljességében az élethelyzetüket, nem feltétlenül jelenti, hogy tudatosan hallgatni akartak volna saját múltjukról (hozzá kell tegyem, ez is lehetett a stratégia). Ezt az állítást az is megerősíti, hogy ezzel szemben a *Magyar Nemzet* számos hirdetése világosan fogalmazott. A hirdetések nyelvi konvenciói biztosíthatták az önreprezentáció diszkrét, anonim formáját, egyúttal alkalmasak voltak bizalmas, érzékeny információk közlésére is. A vészkorszak eseményeit túlélve új, intim kapcsolatot létesíteni és megházasodni, lélektanilag rendkívül nehéz helyzet lehetett, különösen abban az esetben, ha valaki korábbi szerelmét, párját, házastársát, családját veszítette el. Ugyanakkor utóbbi erőteljesen terelhetett sok embert a házasság felé, a nehézségek, a közös sorsban osztozás, a felejtés reményében. Szintén ezt támasztja alá Kelbert Krisztina kutatása, amelyből a szombathelyi zsidóság történetéről készült kiállítása és monográfiája született. A szerző több olyan, túlélőktől származó megnyilatkozást idéz, melyekben arról számolnak be, hogy az újraházasodás az üldöztetés során elvesztett közös életre kínált gyógyírt: „Örülök a családi beszámolónak, új családalapítónak add át gratulációmát és jókívánságaimat és kívánom nekik, hogy új életükben találjanak gyógyírt fájó sebeikre.”⁶⁷ Ugyanitt olvashatjuk azt is, hogy a visszatérők gyakran a túlélők közül választottak párt: „Mind a ketten egyedül voltunk, összeházasodtunk. Így kezdtünk új életet.”⁶⁸ Az ehhez hasonló megnyilatkozások sora folytatható lenne még.

A hirdetések elemzése alapján előzetesen kijelenthető, hogy feladói magyarországi lakóhellyel rendelkezettek, azzal a kitételrel, hogy időnként magyarországi családtagok külföldön (például Izraelben, Amerikában)

67 Kelbert Krisztina. *Szemtől szemben – Képek a szombathelyi zsidóság történetéből*, Szombathely: magánkiadás, 2016. 599–601.

68 Kelbert, 2016, 601.

elő rokonnak kerestek házastársat, de az is előfordult, hogy közvetítő nélkül, Izraelből vagy más országból adtak fel hirdetést. Egy további jellemző, hogy nem minden esetben a házasulandó adta fel a hirdetést, hanem az ő nevében egy közvetítő „kezes”. Leginkább a nők esetében fordult elő, hogy családtag (apa, fiútestvér, de akár barátnő is) vagy közeli rokon fogalmazta meg a hirdetést a házasodni kívánó nő helyett. A tradicionális házassági gyakorlat szerint a lányt az apa vagy a fiútestvér adja férjhez vagy keres neki férjet. A férfi a hagyomány szerint kezességet és felelősséget vállal a nő tisztességéért. Ennek egy érzékeny formája – melyre szintén találhatunk példát a hirdetések között –, amikor idősebb özvegy számára is rokon férfi keres újabb férjet.

Férjhezadnám fehérenemü
varrónő, csinos leány rokono-
mat lakással, jobb iparoshoz
vagy kereskedőhöz 48-55-ig.
„Házias 100” jel. a kiadóba.

Új Élet, 1948. január 22.

A hirdetések mellett külön típust képeztek a házasságközvetítők, akik rendszeresen szerepeltek a *Magyar Nemzet*, a *Szabad Szó* és az *Új Élet* hasábjain. Az adott újság vélt társadalmi összetételű olvasóközönségének hirdették szolgáltatásaikat.

Házasságot úri és
gazdakörökben a legnagyobb diszkréció mel-
lett, gyorsan és eredményesen közvetít -

Papp, Szeged, Zerge-
utca 13.

Szabad Szó, 1946. november 6.

Egyes házasságközvetítők (sádchán) akár több lapban is hirdették magukat. Ilyen volt például Goldné, aki már a két világháború között is hirdette a házasságközvetítését.

Házasságokat
diszkréten, gyorsan közvetít:
GOLDNÉ
Alsóerdősor utca volt
földszint 2 Fogad: 10-12-ig.
2-6-ig. Telefon: 223-480
Új Élet, 1946. június 27.

Mindenekelőtt azokkal az általános kérdésekkel érdemes folytatni, hogy kik és mikor, valamint miért adhattak fel házassági hirdetést. A háború lezárultával az országhatárokon kívül kerültek közül legelőször a munkaszolgálatosok tértek haza.⁶⁹ A statisztikai elemzéshez összeállított minta összesen 50 hirdetőt tartalmazott, közülük 30 nő és 20 férfi (20%-os nőtöbbség) 42 éves átlagéletkorral (csak 30 hirdető hozta nyilvánosságra az életkorát). Ezenfelül megállapítható, hogy a hirdetők nagyobbik fele fővárosi volt, mivel a „vidéki” (12) hirdetőkön kívül csak elvétve akadtak (4) olyanok, akik a Budapesthez tartozásukat külön kiemelték volna.

Most pedig próbáljuk meg elkülöníteni a feladók lehetséges csoportjait. Sok olyan hirdető volt, aki nem özvegyült meg a vészkorszak alatt, vagyis először házasodott (ami nem jelenti azt, hogy nem maradhatott család vagy rokonság nélkül). A hirdetők másik csoportja, akik özvegyen maradtak. Az özvegyekre szűkített minta alapján (12): 2 férfi és 10 nő emelte ki özvegyiségét. A hirdetések feladásának időpontja az özvegyé nyilvánítás (nem szükségszerű) hivatalos útján kívül arról is szólt, hogy az adott illető az elvesztett családtag, feleség, férj után mikor volt képes feladni egy hirdetést, amiben új házastársát kereste. Ezt az időbeli tényezőt nehéz kezelni, ugyanakkor számolni kell vele a hirdetések időbeli eloszlásának vizsgálatakor.

A hirdetések tematikus típusai

Itt térnék rá arra a kérdésre, hogy mivel magyarázható a hirdetések mennyiségének ugrásszerű megszaporodása egy adott idő alatt, illetve, hogy mik azok a szándékban, kifejezésekben (jelige) összeálló csomópontok, amelyek jellemeznek egy adott időszakot. Ugyan a minta nem tartalmazott erre vonatkozó hirdetéseket, mégis az egyik legnagyobb felhajtóerő – ismerve

69 Braham, 2015, 1490.

a mintán kívül eső hirdetéseket – az emigráció, leginkább az Izraelbe történő kivándorlás (*alija*) volt. A háború utáni emigrációs hullámot megelőzően már a háború alatt, valamint az 1930–1941 közötti években is zajlott tömeges kivándorlás, amikor is körülbelül 5870 fő hagyta el az országot.⁷⁰ Az 1948-as év sorsfordító volt a zsidóság számára, 1948 májusában hivatalosan kikiáltották Izrael államot, mellyel lehetővé vált a legális alija. A magyar politikai vezetés sohasem támogatta nyíltan az *alijázást*. Kizárólag a Belügyminisztérium adhatta ki az útlevelet, és csak abban az esetben kaphatták meg a kérelmezők, ha igazolni tudták, hogy katonai szolgálatot vagy katonai munkaszolgálatot teljesítettek. A zsidóság vezetői is ambivalensen álltak a kérdéshez, annak ellenére, hogy támogatásukról kellett biztosítaniuk a zsidóságot, mert ez volt feléjük az általános elvárás.

1948 decemberében az országgyűlés elfogadta az állampolgárságra vonatkozó törvényt, amely súlyosan szankcionálta a nem szabályos határátlépést, s ez az illegális alijára is vonatkozott: abban az esetben, ha elfogtak valakit, elkobozták a vagyonát, és elvehették az állampolgárságát. A hivatalos izraeli statisztika szerint 1948 májusa és 1951 vége között 13 631 személyt fogadtak be Magyarországról.⁷¹ Ez a tény az *Új Élet*en is nyomot hagyott, ellenben a *Magyar Nemzet*ben csak elszórtan fordultak elő alijára utaló hirdetések. 1948-tól az *Új Élet* – a kormány politikáját követve – egyértelműen anticionista hangvételre váltott, ugyanakkor továbbra is megjelenhettek kivándorlásra hívó izraeli feladók hirdetése. A hirdetések közül jó néhányban feltűnik az Izraelbe való kivándorlás. Amellett, hogy sok olyan hirdetés is megjelenik, melyben már külföldön (Amerikában, Ausztráliában) élő személyek keresnek maguknak Magyarországon élő feleséget, (férjet), vagyis sokaknak releváns szempont volt, hogy endogám módon, azonos kulturális, nyelvi és történelmi háttérrel rendelkező párt találjanak maguknak. Más esetben a hirdetők még a kivándorlás előtt kerestek párt, hogy egy biztos kötelékkel együtt hagyják el az országot.

⁷⁰ Stark, 1995, 93.

⁷¹ Komoróczy, 2012, 975.

Fogságból visszatért
szeretteit elvesztett, 27 éves fiatal-
ember
élettársat keres
18-22 éves, komoly, haladószelemű
deportálásból visszatért hölgy személyében.
Lehetőleg fényképes választ
kér. „Előlről kezdjük az életet Erecben” jelígre
a kiadóba.

Új Élet, 1948. november 18.

A vézskorszakra utalás nem általános, de meglehetősen gyakori az *Új Élet*ben. A leggyakoribb kifejezések: „musz” (munkaszolgálatos) (6), „deportált”, illetve indirekt módon: „deportált előnyben” (2). Feltételezhető, hogy a konkrét jelentésük mellett rövid, tömör formájuk miatt mindkét kifejezés egyfajta gyűjtőfogalomként szolgálhatott (külön érdekesség, hogy a hirdetőik között fellelhető fővárosi többség ellenére a budapesti gettót egyetlen esetben sem említik). A felsoroltakon kívül előfordulnak olyan kifejezések is, amelyek kevésbé direkt módon, utalásszerűen vonatkoznak a vézskorszakra; ilyen például: „nemrég tért vissza”, „teljesen egyedül maradt”. A szavakat és a kifejezéseket olvasva feltűnhet, hogy mennyire más az üldöztetések kortárs nyelve. Érdeemes megjegyezni, hogy például a *koncentrációs tábor, láger, haláltábor* vagy *gettó* kifejezések sem fordulnak elő a hirdetésekben, annak ellenére sem, hogy a háború utáni közbeszéd ismert, gyakran előforduló szavai voltak. Itt is kínálnak összehasonlítást a háború utáni német hirdetések, melyek esetében Wobick–Segev hasonló megállapításra jut: viszonylag kevés hirdető volt, aki expliciten, világosan fogalmazott az átéltekről, inkább burkolt, indirekt módon írtak.⁷² Fontos szempont, hogy amíg a zsidóüldözések özvegyei feltűntetik például, hogy „musz” özvegye, addig a háborúban elhunyt katonák özvegyei esetében kevésbé fordul elő, például a „katonaözvegy” kifejezés.

⁷² Wobick–Segev egy másik érdekességre is felhívja a figyelmet: a háború után, egészen az 1950-es évekig a náci korszak rasszista terminológiái (*Volljuden, Jude, Halbjuden*) a házassági hirdetések reprezentációs készletében maradtak. Ezek a kifejezések a magyar kontextusban („magyarosított”) formában sem jelentek meg. Wobick–Segev, 2018, 52–57.

Követni szeretném két
testvérem példáját kik vidéken
megtalálták boldogságukat, 48
éves, musz özvegye, jó gazda-
asszony és üzletasszony férjhez-
mennék, esetleg vidékre is. Vá-
laszokat 55 éves korig. „Szolid”
jeligére a kiadóba.

Új Élet, 1948. január 1.

Auschwitzból hazatért
csinos, középkorú nő, főbérleti lakás-
sal rendelkező, férjhez menne 55-69
év körüli önálló iparoshoz vagy ke-
reskedőhöz, vidékihez is. „Senkim
nincs” jeligére Propaganda hirdetőbe.
Teréz-körut 50.

Új Élet, 1948. február 19.

A hirdetések között találni narratívabb, „vallomásos” példákat, melyekben – szemben a gyakoribb formalizált diskurzussal – írnak a sorsukról, érzéseikről, vágyaikról a hirdető. Jellemző, hogy ezeket az „aprókat” általában női hirdető adták fel.

Keresem
társaságban és ez úton azon 50–55 éves elegáns, jó-
megjelenésű, gazdag, lelki finom izr. igazi urat kivél
még talán boldog lehetnék
imádott férjem után. Nagyon elhagyatottnak érzem
magam. 45 éves, alacsonytermetű szőke, vagyonos,
önálló keresettel bíró özvegy vagyok.
Kimerítő választ kérek pontos címmel „Ideális há-
zasság”
Blocknerhez, Városház-u. 10.

Magyar Nemzet, 1946. október 27.

Auschwitz szörnyűségeiből
 tiszta családi élete feltámadására rendületlenül!
 várakozik zenei.
 orvosbiológiai filigrán s élettárs
 egyéniségre olyan önálló vegyészmérnök
 aki egyetemi nagyvárosból, reál-
 existenciáját budapesti
 kozmetikai intézetbe
 esetleg drogériába ké-
 szül áttelepülni. Jel.:
 Jó megjelenésü sport-
 férfi 19339 fők.

Magyar Nemzet, 1951. január 11.

A vizsgált időszakban leggyakrabban előforduló másik hirdetéstípus esetében a hirdető nemcsak házastársat kerestek maguknak, hanem egy személyben leendő munkatársukat, cégtársukat is. A hirdetések feladói „kisvállalkozók”, rendszerint üzlet, kisebb-nagyobb üzem tulajdonosai.⁷³ Itt érdemes megjegyezni, hogy az ilyen típusú, vagyonszerzési célból kötendő házasságok hirdetéseinek hívószavai (például: „benősülnék, benősülhet”) az 1948 után az államosításokkal megváltozott magántulajdon-ellenes gazdasági és társadalmi környezet ellenére egészen 1951-ig rendszeresen feltűntek a hirdetésekben (1949 végén a 10 főnél többet foglalkozó üzemek és üzletek államosítása is megtörtént, melyet többkeretfeltétel szűkülése miatt az ennél kisebb vállalko-

73 A minta alapján összesen három foglalkozási kategóriát határoztam meg, amely értelem-szerűen azt is jelentette, hogy bizonyos foglalkozási-társadalmi csoportok kimaradtak, ilyen pl. szakmunkás, „iparos”, emellett sok esetben csak annyi szerepelt a hirdetésekben – konkrétum nélkül – hogy „vagyonos”, „jólszituált” (4) vagy állással rendelkező. Egy esetben „dolgozó” jelölést használt a hirdetés feladója, amelyet – ismerve a korszak politikai nyelvhasználatát – épp az új rendhez való politikai adaptáció és a megszülető új identitás hordozójának tekinthetünk. A dolgozó nem más, mint a szocialista köz-ember, a polgár ellenkategóriája (Szabó Márton. *Politikai idegen – A politika diszkurzív szereplőinek elméleti értelmezése*, Budapest: L'Harmattan, 2006. 161–178.). Összesen öt esetben olyan is előfordult, hogy a hirdető a konkrét vagyoni helyzetüket jelölték meg („7000 Ft”). A minta alapján a legtöbb hirdető kereskedelmi („kereskedő”) tevékenységet folytatott (8), ezután következtek az üzlettulajdonosok (3), üzemtulajdonos (1), földtulajdonos (1) és földműves (1). Utóbbi kettő tevékenységi köre megegyezhetett.

zások államosítása vagy megszűnése követett).⁷⁴ Egy másik típust képeznek a nevesítetten vallásos vagy ortodox feleséget, férjet kereső hirdetések. Bizonyos esetekben mindössze egy-egy héber szóval utalnak csak az ortodoxiára:

Iparjoggal bíró, középkorú cipész-
mester BENŐSÜLHET bevezetett
üzlettel és szép lakással bíró
özvegyasszonyhoz. Özv. Weisz
Mártonné. VI. Szondi u. 38.
Új Élet, 1946. január 17.

Bász Talmudhocheim
SZIGORÚAN
orth. leányt
29-26 éves korig keres nősülést
céljából 27 éves, modern jesivát
járt vagyontalan fiatal ember.
Új Élet, 1946. január 24.

Összegezve a fentieket néhány megállapításban: az új élet reményében az emigráció (főleg Izraelbe való kivándorlás) fontos szerepet játszott a hirdetésekben. Az államosítások alatt sok iparos, üzemtulajdonos hirdetéseiben a házasság egyben üzleti partnerséget is jelentett. A vallásos vagy ortodox felekezeti párkeresők pedig gyakran héber kifejezésekkel jelezték vallási irányultságukat. A hirdetésekben az is kifejezésre jutott, hogy az újracházasság gyógyírt jelenthetett a veszteségekre.

Lezárás

1952. január 17-ével hirtelen teljesen megszűnnek a házassági hirdetések az *Új Élet* hasábjain (a január 10-i számban még 9 házassági és 3 házasságot közvetítő hirdetés jelent meg). Feltételezhetően egy konkrét döntés állhatott a házassági hirdetések közlésének felfüggesztése mögött, mivel a hirdetési

⁷⁴ Majtényi György – Szatucsek Zoltán (szerk.). *A szabó túje és a cipész dikicse – Dokumentumok a kisipar és a kiskereskedelem államosításának történetéből*, Budapest: Magyar Országos Levéltár, 2001. 107–152.

rovat továbbra is működhetett. Majd az új kádári adminisztráció első évében, 1957-ben tértek vissza az *Új Élet* utolsó oldalára, és maradtak meg a mai napig. Ugyanez a folyamat játszódott le az 1950-es évektől a Hazafias Népfront lapjaként működő *Magyar Nemzet*nél. Ott 1951 júliusától szűnt meg a házassági alrovat, és tért vissza szintén 1957 szeptemberétől.⁷⁵ Ebből is látható, hogy hosszú ideig a magyar zsidóság egy része számára a zsidó társ megtalálásának módját és helyét egyaránt a felekezeti és napilapok házassági rovatai jelentették.

Mint a nyilvánosság apró, névtelen zugai, a házassági hirdetések sajátos keresleti és kínálati logikával rendelkeztek. Közelebb álltak a mindennapok valóságához, mint a politika realitásához, ennek ellenére a maguk sűrített módján képezték le a zsidóság változó társadalmi és politikai helyzetét; szándékait, vágyait, lehetőségeit. A marginális státusznak köszönhetően a hirdetésekben időnként olyan szándékok jelenhettek meg, ami láthatóbb helyen már kevésbé mutatkozhattak volna meg (például az Izraelbe történő kivándorlás, *alija*). Végigkövetve a hirdetések változó önmeghatározásait, láthattuk a két világháború között, hogy az izraelita mint vallási kategória mellett, hogyan jelent meg a zsidótörvények hatására a „nem árja” kifejezés a hirdetésekben, hogy aztán a háború után a vészkorszak tapasztalatával a korábbi vallási, kulturális, „faji” alapú összetartozás mellett létrejön egy új önmeghatározás, amely az üldöztetés közös szenvedéséből táplálkozott („deportált”, „muszos” vagy „Auschwitzot járt”), majd hogy ismét „izraelita” legyen az államszocializmusban, hogy végül a „zsidó”⁷⁶ önmeghatározásban álljon meg a rendszerváltást követően.

75 A *Magyar Nemzet* a rendszerváltás után is közölt „izraelita” hirdetéseket, habár egy újabb fordulat történt az önidentifikáció terén, és az „izraelita” hivatalos vallási és etnikai kategóriát felváltotta a „zsidó” megnevezés. A társkeresés mára nagyrészt az online térbe költözött. Magyarországon pl. a Jewish Meeting Point (<https://www.jmpoint.hu>) kínál ilyen szolgáltatásokat. A magyar nyilvánosságban napjainkban csak elvétve találhatunk házassági hirdetéseket, azok is a „társkeresés” rovat részét képezik. A megnevezésben bekövetkező változás is sűrítve jelzi a párkeresés társadalmi kontextusának és feltételeinek átalakulását.

76 Komoróczy, 2012, 1054.